

Manipuliacinė apskaita, jos taikymo motyvai ir tendencijos apskaitos teorijų raidos kontekste

Viltė Cibutavičiūtė

Vilniaus universitetas, Lietuva

El. paštas: vilte.cibutaviciute@evaf.stud.vu.lt

Diana Bachtijeva

Vilniaus universitetas, Lietuva

El. paštas: diana.bachtijeva@evaf.vu.lt

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3025-9841>

Anotacija. Darbe nagrinėjama manipuliacinės apskaitos samprata, išskiriami manipuliacinei apskaitai būdingi bruožai, išnagrinėti mokslinėje literatūroje pateikti manipuliacinės apskaitos taikymo motyvai. Atsižvelgiant į pozityviosios apskaitos teorijos oportunistinio elgesio hipotezes, pateikiama įmonės ir vadovų motyvų grupių matrica. Straipsnyje nagrinėjamos manipuliacinės apskaitos taikymo rūšys, aptariami pelną mažinantys ir pelną didinantys apskaitos metodai. Nagrinėjamos skirtingų rūšių manipuliacinės apskaitos taikymo tendencijos ir priežastys, leidžiančios taikymą suskirstyti į tris etapus. Normatyviniame apskaitos teorijų laikotarpyje buvo gausiai taikomos manipuliacijos kaupiniais. Vėliau, pozityviajame apskaitos teorijų raidos laikotarpyje, stebimas manipuliacinės apskaitos veiklos pagrindu praktikos augimas. Apskaitos teorijų raida, audito praktikos tobulinimas ir apskaitos politikos keitimas paskatino praktikoje atsisakyti manipuliacijų kaupiniais taikymo, ją keičiant manipuliacijomis veiklos pagrindu.

Reikšminiai žodžiai: manipuliacinė apskaita, pozityvioji apskaitos teorija, manipuliacinė apskaita kaupimo pagrindu, manipuliacinė apskaita veiklos pagrindu.

JEL Code: M 49

Earnings management, its motives and trends in the context of the development of accounting theories

Viltė Cibutavičiūtė

Vilnius University, Lithuania

E-mail: vilte.cibutaviciute@evaf.stud.vu.lt

Diana Bachtijeva

Vilnius University, Lithuania

E-mail: diana.bachtijeva@evaf.vu.lt

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3025-9841>

Annotation. The paper examines the concept of earnings management, including its characteristics and motives for use as presented in scientific literature. A matrix of firm and managerial motive clusters is presented in the light of the opportunistic behaviour hypotheses of positive accounting theory. The paper analyses the various types of earnings management practices and discusses profit-reducing and profit-enhancing accounting methods. It also explores the trends in the use of different types of earnings management and the reasons behind them, which can be divided into three phases. The normative period of accounting theories was characterised by the widespread use of accrual-based earnings

management. During the positive period of accounting theory development, there was an increase in the practice of real earnings management. The evolution of accounting theories, improvements in auditing practices, and changes in accounting policies led to shift away from accrual-based to real earnings management.

Keywords: earnings management, positive accountings theory, accrual-based earnings management, real earnings management.

JEL Code: M49

Įvadas

Manipuliacinė apskaita yra praktikoje paplitęs reiškinys, iškreipiantis finansinių ataskaitų rezultatus ir klaidinantis informacijos vartotojus. Apskaitos būdų ir metodų pasirinkimas yra subtili ir išradinga, griežtų taisyklių neturinti praktika, kurią naudojant yra siekiama asmeninės naudos arba suinteresuotųjų šalių suklaidinimo. Be to, tokios procedūros yra atliekamos tik kruopščiai išstudijavus galiojančius teisės aktus, apskaitos standartus. Galiausiai problema kyla iš to, jog nėra galimybės nustatyti, kada įmonė atlieka vienus ar kitus veiksmus siekdama finansinėse ataskaitose parodyti tikrą ir teisingą vaizdą, o kada manipuliuoti finansine informacija. Dėl šių priežasčių yra svarbu suprasti manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus ir rūšis. Mackevičiaus, Savicko (2015) teigimu, dažniausiai naudoti manipuliacinės apskaitos būdai būna metodiškai suplanuoti, kruopščiai įvykdomi ir gerai slepiami. Pasak Ewert, Wagenhofer (2005), kai galiojantys apskaitos standartai yra aiškūs ir griežti, o vadovybė turi mažiau galimybių interpretuoti skaičius, manipuliacijų tikimybė yra mažesnė. Didžiausią grėsmę įmonės ir šalies ūkio stabilumui kelia sąmoningas neteisingos informacijos registravimas apskaitoje ir jos perkėlimas į finansines ataskaitas, nes jų pagrindu priimti sprendimai taip pat gali būti klaidingi (Lakis, 2011), o prastus rezultatus atspindinčios finansinės ataskaitos gali neigiamai paveikti suinteresuotas šalis (Naser, Natarajan, 2018). Taigi, siekiant identifikuoti iškraipymus finansinėse ataskaitose, yra svarbu suprasti manipuliacinės apskaitos taikymo rūšis bei vadovų ir įmonių motyvus manipuliuoti apskaitos duomenimis.

Apskaitos manipuliacijų probleminiai klausimai sulaukė didelio mokslininkų (Watts, Zimmerman, 1986; Healy, Wahlen, 1999; Dechow, Skinner, 2000; Amat, Gowthorpe, 2004; Gunny, 2010; Kabir, 2010) susidomėjimo tik pozityviuoju apskaitos teorijų laikotarpiu, pradėjus aiškinti vyraujančią praktiką ir metodų pasirinkimo priežastis. Ši tema išlieka aktuali ir šiandien bei sulaukia šiuolaikinių mokslininkų susidomėjimo (Bhasin, 2016; Zang, 2012; Ferentinou, Anagnostopoulou, 2016; Ipino, Parbonetti, 2017; Ali, Kamardin, 2018; Gupta, Kumar, 2020; Poradova, 2021; Strakova, 2021 ir kt.).

Lietuvoje manipuliacinės apskaitos temą analizavo Lakis (2011), Mačiutytė-Radickienė, Subačienė (2012), Rudžionienė (2012), Mackevičius, Savickas (2015), Bachtijeva, Tamulevičienė (2022) ir kt. Rudžionienė (2012) atliko įmonių veiklos tyrimą siekdama patikrinti Watts, Zimmerman (1986) pozityviosios apskaitos teorijos oportunistiniu požiūriu pagrįstas hipotezes. Vieną pirmųjų manipuliacinės apskaitos aptikimo tyrimų atliko Grigorjeva, Lace (2008). Šio tyrimo metu pagrindiniu objektu tapo įmonės, kurių akcijomis buvo prekiaujama Vilniaus, Rygos, Talino vertybinių popierių biržose. Apskaitos manipuliacijų tyrimą šiose šalyse atliko ir Durana ir kt. (2021). Katutytės (2021) atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvos įmonių, prekiaujančių vertybiniais popieriais, apskaitoje matyti manipuliacijų apskaitos informacija požymiai. Galiausiai Bachtijeva, Tamulevičienė, Tvaronavičienė (2023) nagrinėjo socialiai atsakingų įmonių veiklos rezultatų ir manipuliacinės apskaitos taikymo (ne)suderinamumo problemą bei šio reiškinio paplitimą Lietuvos socialiai atsakingose įmonėse.

Tai, kad Lietuvoje manipuliacinės apskaitos probleminiai klausimai yra nepakankamai tiriami, rodo, jog trūksta žinių apie šio reiškinio taikymo motyvus ir tendencijas. Dėl tokio pobūdžio tyrimo trūkumų ir informacijos dviprasmiškumo yra tikslinga, išnagrinėjus literatūrą, pateikti naują požiūrį į manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus ir jų klasifikavimą. Toks motyvų klasifikavimas ne tik padėtų atskleisti

skirtingų rūšių manipuliacinės apskaitos pasirinkimo praktikoje priežastis, bet ir įvertinti jų taikymo tendencijas ateityje.

Tyrimo tikslas: parengus manipuliacinės apskaitos taikymo motyvų klasifikaciją, atskleisti skirtingų manipuliacinės apskaitos rūšių taikymo tendencijas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) atskleidus manipuliacinės apskaitos sampratą, išskirti jai būdingus bruožus;
- 2) pateikti manipuliacinės apskaitos klasifikavimą pozityviosios apskaitos teorijos oportunistinio požiūrio hipotezių kontekste.
- 3) atsižvelgiant į manipuliacinės apskaitos rūšis, atskleisti jų skirtumus ir taikymo tendencijas.

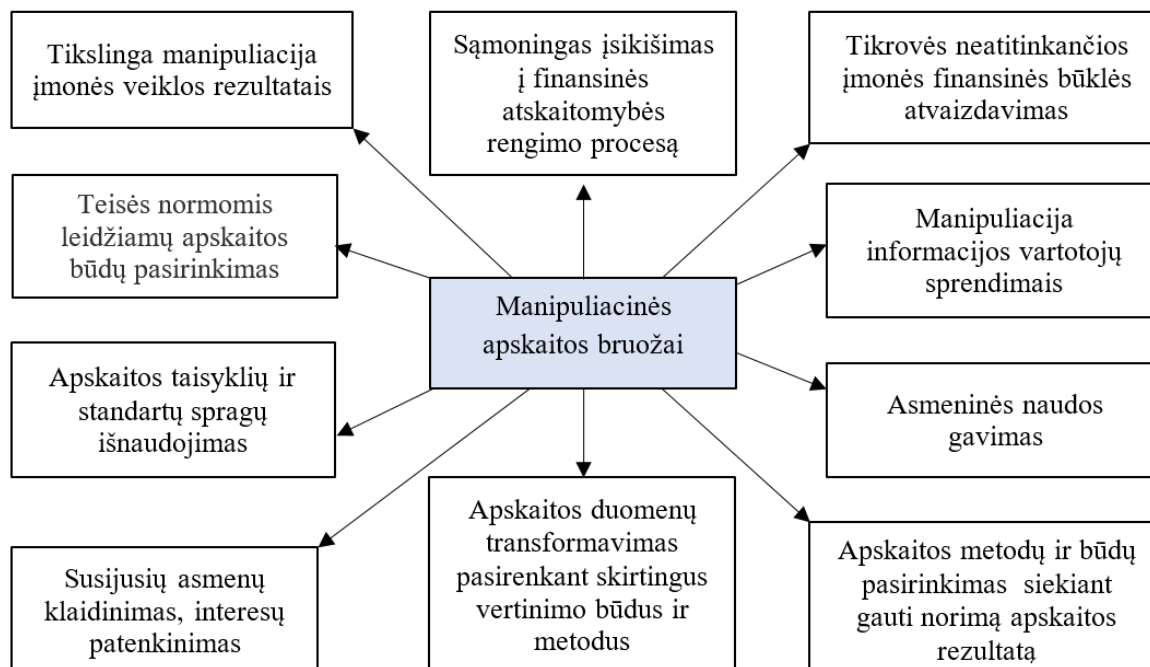
Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, palyginamoji analizė, sisteminimas, loginė kritinė analizė, turinio analizė.

1. Manipuliacinė apskaita ir jai būdingi bruožai

Galiojantys teisės aktai išsamiai reglamentuoja apskaitą, tačiau dėl skirtingo įmonių dydžio, pramonės šakos, veiklos masto ir specifikos, verslo modelio, informacijos kiekio, technologinės pažangos lygio bei kitų elementų nėra įmanoma nustatyti vienodos apskaitos politikos bei taisyklių. Kadangi apskaitos standartuose nustatytos ne visos praktikoje pasitaikančios subtilybės, skirtingų pramonės šakų įmonių vadovams ir apskaitos specialistams reikia ieškoti tokių apskaitos metodų, kuriais remiantis finansinės ataskaitos tinkamai atspindėtų įmonės finansinę būklę ir veiklos rezultatus. Viena vertus, apskaitos standartų lankstumas suteikia galimybę atskleisti kuo tikslesnę informaciją apie įmonės finansinę būklę ir veiklos rezultatus, tobulinti apskaitos praktiką ir siekti jos tikslų. Kita vertus, apskaitos standartų lankstumas naudojamas kaip galimybė manipuluoti apskaitos rezultatu ir informacijos vartotojų priimamais sprendimais (Bachtijeva, 2023). Kadangi ne visos apskaitos normos yra įsakmios, įmonės apskaitos specialistui yra paliekama didelė pasirinkimo teisė, o standartų lankstumas suteikia galimybę pasinaudoti apskaitos taisyklių spragomis. Kalbant apie manipuliacinės apskaitos reiškinį yra būtina pabrėžti šio proceso sąmoningumą. Manipuliacijos apskaitos informacija nėra klaidos dėl nepakankamos darbuotojų kvalifikacijos, didelio darbo krūvio, išsiblaškymo, aplaidumo, dokumentų trūkumo, nepakankamos kontrolės ar tikrinimo, programinės įrangos klaidų ir kt. Manipuliacinė apskaita, tai tikslingas įsikišimas į įmonės apskaitos politiką, kai pasinaudojant apskaitos taisyklių spragomis, bet nepažeidžiant teisės aktų, yra sąmoningai siekiama iškreipti finansinių ataskaitų duomenis (Bachtijeva, 2021).

Manipuliacinės apskaitos reiškinio problema pradėta nagrinėti literatūroje įsivyravus pozityviosios apskaitos teorijos koncepcijai. Jei normatyvinė apskaitos teorija siekė teikti nurodymus kaip turi būti tvarkoma apskaita, tai pozityvioji apskaitos teorija turėjo paaiškinti pasirinkimus (Bachtijeva, 2020). Atskirai vertėtų paminėti, jog pozityvioji apskaitos teorija sukuria prielaidą, kad visi individai siekia padidinti asmeninę naudą, o kiekvienas socialinis reiškinys aiškinamas kaip priimtų individualių sprendimų pasekmė (Boland, Gordon, 1992). Naujoji apskaitos teorija suteikė mokslininkams galimybę ištirti ir paaiškinti vadovų elgesį bei jų pasirinkimus apskaitoje. Taigi, manipuliacinės apskaitos problema, vyravusi jau ir normatyviniame laikotarpyje, sulaukė didelio mokslininkų susidomėjimo. Literatūroje pradėtos nagrinėti manipuliacijų apskaitos informacija rūšys, motyvai, būdai ir pasekmės, įtaka finansinėms ataskaitoms bei suinteresuotųjų šalių priimamiems sprendimams. Bachtijeva (2022) įžvelgė, kad apskaitos manipuliacijų probleminiai klausimai ir susidomėjimas šiuo reiškiniu per paskutinį dešimtmetį išaugo beveik tris kartus. Apibendrinant literatūroje pateiktas apibrėžtis, galima teigti, kad manipuliacinė apskaita tai bet kokie veiksmai, susiję su apskaitos metodų, būdų, pripažinimo, vertinimo, įkainojimo, savikainos, nusidėvėjimo, grupavimo ir kitų apskaitos bei finansų valdymo sprendimų pasirinkimu, kuriais siekiama finansinėse ataskaitose pateikti norimą pelno dydį, turta, įsipareigojimus, pinigų srautus bei per juos manipuluoti informacijos vartotojų sprendimais ir taip gauti asmeninės naudos (Amat, Gowthorpe, 2004; Yaping, 2005; Balaciu, Bogdan, Vladu, 2009; Rudžionienė, 2012; Mackevičius, Savickas, 2015; Bhasin, 2016; Ruiz, 2016; Remenarić, Kenfelja, Mijoč, 2018; Bachtijeva,

2022). Išnagrinėjus literatūroje pateiktus manipuliacinės apskaitos apibrėžimus galima išskirti jai būdingus bruožus: tikslingas įsikišimas į įmonės finansinės atskaitomybės rengimo procesą; apskaitos metodų, būdų ir taisyklių pasirinkimas nepažeidžiant galiojančių teisės aktų; pasinaudojimas apskaitos standartų ir taisyklių lankstumu, reguliavimo trūkumu; finansinių ataskaitų iškraipymas siekiant atvaizduoti geresnę, blogesnę įmonės situaciją negu yra iš tikrųjų; pateisinančių priemonių iškraipymams ieškojimas; norimų apskaitos rezultatų gavimas; įmonės vadovų ar susijusių šalių interesų patenkinimas (žr. 1 pav.).



1 pav. **Manipuliacinės apskaitos bruožai**

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Healy, Wahlen (1999); Amat, Gowthorpe (2004); Yaping (2005); Balaciu, Bogdan, Vladu. (2009); Rudžionienė (2012); Mackevičiumi, Savicku (2015); Bhasin (2016); Ruiz (2016); Remenarić, Kenfelja, Mijoč (2017); Bachtijeva (2022).

Remiantis literatūroje pateikiamomis manipuliacinės apskaitos apibrėžtimis buvo susisteminti šio reiškinio bruožai, kurie yra matomi 1 paveiksle. Vertėtų pridurti, jog analizuojant skirtingų autorių pateiktus manipuliacinės apskaitos apibrėžimus galima ne tik išskirti šiam fenomenui būdingus bruožus, bet ir įžvelgti šio proceso veiksmų sąmoningumą.

2. Manipuliacinės apskaitos taikymo motyvai pozityviosios apskaitos teorijos hipotezių kontekste

Pagrindinis įmonių siekis vykdamat ūkinę, komercinę veiklą yra uždirbti kuo didesnį pelną. Įprastai šis rodiklis ir kiti įmonės pateikti duomenys apskaitos informacijos vartotojams parodo įmonės stabilumą, mokumą, pelningumą, efektyvumą, padeda priimti investavimo, kreditavimo, bendradarbiavimo, valdymo, organizacinius ir kitus sprendimus. Augantis suinteresuotųjų šalių susidomėjimas įmonės finansine būkle ir veiklos rezultatais sukuria paskatas taikyti manipuliacinę apskaitą rengiant finansines ataskaitas. Norint geriau suprasti manipuliacinės apskaitos reiškinio esmę, svarbu analizuoti jo taikymo motyvus. Daugeliu atvejų už manipuliacijas apskaitos informacija yra atsakingi įmonių vadovai, nes jų nurodymais vadovaujasi apskaitą tvarkantys darbuotojai (Remenarić, Kenfelja, Mijoč, 2018). Vadovai yra suinteresuoti manipuliuoti finansinių ataskaitų duomenimis ir apskaitos informacija, kai nuo įmonės

veiklos rezultatų priklauso jų asmeninė nauda (Bachtijeva, 2020). Paskatas taikyti manipuliacinę apskaitą sukuria ir tai, jog suinteresuotos šalys, analizuodamos įmonių pateiktą finansinę informaciją, priima svarbius sprendimus. Matydami investuotojų susidomėjimą finansinių ataskaitų informacija įmonių vadovai apskaitos specialistus, finansų analitikus, valdybą ir kitus susijusius darbuotojus priverstinai įtraukia į „informacijos žaidimą“ ir pradeda manipuluoti pelnu (Degeorge, Patel, Zeckhauser, 1999). Taigi vadovai, naudodamiesi apskaitos standartų lankstumu ir taisyklių spragomis, finansinių ataskaitų rengimui parenka tokius apskaitos metodus, kurie patenkintų informacijos vartotojų lūkesčius ir pačių vadovų oportunistinius motyvus (Bachtijeva, 2020).

Standartų lankstumas suteikia įmonėms galimybę pasirinkti tokią apskaitos politiką ir būdus, kurie geriausiai atspindėtų esamą finansinę padėtį. Pozityvioji apskaitos teorija kaip tik ir imasi atsakyti „kodėl“ ir „kaip“ įmonės pasirenka vienus ar kitus apskaitos metodus (Bachtijeva, 2021). Pozityviosios apskaitos teorijos pradininkai Watts ir Zimmermann (1986) manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus aiškina ir prognozuoja vadovaujantis trimis pozityviosios apskaitos teorijos oportunistiniu požiūriu pagrįstomis hipotezėmis.

Vadovų premijavimo (premių plano) hipotezė (angl. *the bonus plan hypothesis*) teigia, kad vadovai, kurių premijos yra tiesiogiai siejamos su įmonės veiklos rezultatu, yra linkę perkelti ataskaitinį pelną iš būsimų laikotarpių į dabartinį (Watts, Zimmerman, 1986). Tuo atveju, kai įmonės pelnas yra ženkliai aukščiau premijavimo ribos, vadovas, norėdamas užsitikrinti premiją ateinančiais metais, yra linkęs pasirinkti tokius apskaitos metodus, kurie leistų ataskaitinio laikotarpio pelną perkelti į ateinančius laikotarpius ir taikyti kitus pelną mažinančius apskaitos metodus (Bachtijeva, 2021). Taigi vadovai yra suinteresuoti taikyti pelną mažinančius apskaitos metodus, kai pelnas viršija nustatytą premijavimo lygį (Degeorge, Patel, Zeckhauser, 1999). Ir atvirkščiai, kai vadovas mato, kad įmonės veiklos rezultatas nepasiekia premijavimo lygio, jis yra suinteresuotas rinktis tokius apskaitos metodus, kurie padėtų perkelti ateinančio laikotarpio pelną į ataskaitinį laikotarpį ir taikyti kitus pelną didinančius apskaitos metodus, kurie padėtų įmonės veiklos rezultatui pasiekti pageidaujamą premijavimo lygį (Rudžionienė, 2012; Bachtijeva, 2021).

Finansinio sverto (nuosavo ir skolinto kapitalo santykio) hipotezė (angl. *the debt-equity hypothesis*) teigia, kad kuo didesnė skolinto kapitalo dalis nuosavybėje, tuo labiau vadovai suinteresuoti didinti įmonės pelną (Watts, Zimmerman, 1986). Finansinio sverto rodiklis gali suteikti daug naudingos informacijos apie įmonės finansinę būklę, jos pelningumą, mokumą, kapitalo efektyvumą, akcijų rizikingumą. Kreditoriai vertina skolos ir nuosavybės santykį ir neretai net pačiose sutartyse yra numatomi tam tikri pelningumo ir finansinio sverto rodiklių lygiai, todėl vadovai, norėdami sumažinti finansinio sverto rodiklį, gali imtis priemonių didinti nuosavo kapitalo balansinę vertę (Bachtijeva, 2021). Taigi, įmonės taiko manipuliacinę apskaitą, siekdamos nepažeisti ar pasiekti tuos finansinius rodiklius, kurie yra numatyti sutarčių su suinteresuotomis šalimis sąlygose (Watts, Zimmerman, 1986). Siekiant atitikti sutarčių sąlygas, dažniausiai yra manipuluojama tais apskaitos duomenimis, kurie yra naudojami finansinių rodiklių skaičiavimuose (Dichev, Skinner, 2002). Finansinių sunkumų patiriančios įmonės yra linkusios atskleisti didesnę apskaitos rezultatą nei kad yra iš tiesų, kad būtų išvengta skolos sutarčių pažeidimų (Sweeney, 1994; Jaggi, Lee, 2002). Esami finansiniai įsipareigojimai skatina įmonių vadovus padidinti tikrąjį apskaitos rezultatą, kad sumažintų apribojimus arba išvengtų sąnaudų, susijusių su sutarčių sąlygų pažeidimais (Beneish, 2001).

Politinių išlaidų (įmonės dydžio) hipotezė (angl. *political cost hypothesis*) teigia, kad kuo didesnė įmonė ir jos matomumas, tuo labiau ji suinteresuota taikyti pelną mažinančius apskaitos metodus ir perkelti savo ataskaitinį pelną į ateinantį laikotarpį (Watts, Zimmerman, 1986). Hipotezė aiškina vadovų pasirinkimus keičiantis mokesatinei sistemai, įvedant naujus mokesčius ar didėjant jų tarifams. Didelės įmonės yra labiau matomos, todėl yra labiau jautrios politiniams procesams (Bachtijeva, 2021). Kuo labiau įmonė politiškai matoma, tuo labiau pasirenkami pelną mažinantys apskaitos metodai (Rudžionienė, 2012). Kaip teigia Blaylock, Gaertner, Shevlin (2015), didelis suderinamumas tarp įmonių

finansinės ir mokestinės apskaitos yra susijęs su aukštesniu manipuliacinės apskaitos lygiu visame pasaulyje. Sundvik (2017) paantrina, jog mokestinės naštos mažinimas yra vienas iš motyvų, dėl ko įmonės mokesčių institucijoms praneša apie mažesnius apskaitos rezultatus negu yra iš tiesų.

Watts, Zimmermann (1986) kelia klasikines hipotezes, aiškinančias vadovų pasirinkimus apskaitoje, tačiau literatūroje galima rasti daugiau įvairiausių motyvų. Yra žinoma, jog vadovas užima svarbų vaidmenį įmonės valdyme. Jis nustato įmonės veiklos tikslus, kuria strateginius planus, identifikuoja, vertina ir valdo rizikas, stebi veiklos rezultatus ir vertina efektyvumą, yra atsakingas už finansų valdymą, įmonės apskaitos politikos formavimą ir jos atitikimą galiojantiems teisės aktams. Galima sakyti, kad nuo profesionalaus vadovo darbo priklauso ir įmonės sėkmė. Tačiau negalima tapatinti įmonės atstovo su pačia įmone. Siekiant suprasti manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus, yra svarbu atskirti įmonės vadovo, kaip fizinio asmens, ir pačios įmonės, kaip bendros visumos, interesus.

Priklausomai nuo norimų įgyvendinti tikslų, įmonių vadovai maksimizuoja asmeninę naudą taikydami pelną didinančius arba pelną mažinančius apskaitos metodus. Taikyti apskaitos manipuliacijas ir parodyti didesnę apskaitos rezultatą nei yra iš tiesų įmonių vadovus skatina premijų sistemos organizacijoje (Healy, 1985). Premijos, kurių dydis priklauso nuo pelno dydžio, yra viena iš pagrindinių priemonių vadovų pastangoms matuoti ir motyvacijai didinti (El Diri, 2016). Vadovai, kurių premijos yra pagrįstos tam tikru uždirbto pelno lygiu, yra linkę taikyti tokius apskaitos metodus ir būdus, kurie padėtų pasiekti reikiamą pelno dydį ir padidinti savo asmeninį turtą (Iatridis, Kadorinis, 2009). Apskaitos rezultatą didinantys metodai gali būti taikomi siekiant užtikrinti gerą reputaciją ir karjeros galimybes ateityje. El Diri (2016) teigimu, vadovai, manipuliavodami apskaitos informacija, siekia garantuoti sėkmingą įmonės valdymą ilguoju laikotarpiu. Autoriaus teigimu, tai padės vadovui išlaikyti darbo vietą, reputaciją, garantuos pelningų ir asmeniškai naudingų kontraktų pasirašymą ateityje. Taikyti manipuliacinę apskaitą vadovus taip pat motyvuoja siekis įvykdyti finansinius tikslus ir atitikti prognozes. Strakova (2021) įžvelgia, kad finansinių tikslų įgyvendinimas patvirtina vadovo gebėjimą valdyti įmonės procesus. Tačiau finansų analitikų prognozių neišpildymas yra tiesiogiai susijęs ir su neprofesionalių vadovų darbu, todėl, siekiant išlaikyti gerą reputaciją ir darbo vietą, yra bandoma manipuliuoti apskaitos rezultatu. Pelno didinimas taikant manipuliacinę apskaitą taip pat įžvelgiamas besikeičiant vadovybei. Reitenga, Tearney (2003) pastebi, kad paskutiniiais savo darbo metais vadovas yra linkęs finansinėse ataskaitose atvaizduoti kuo didesnę pelną ir išeiti palikdamas gerą įspūdį apie asmeninius valdymo gebėjimus ir kompetencijas. Tačiau galimas ir priešingas atvejis – manipuliacinės apskaitos taikymas mažinant apskaitos rezultatą. Viršijus nustatytą premijavimo lygį vadovas gali būti suinteresuotas taikyti tokius apskaitos metodus, kurie perkeltų ataskaitinio laikotarpio pelną į būsimus laikotarpius (DeGeorge, Patel, Zeckhauser, 1999; El Diri, 2016; Strakova, 2021). Tokiu būdu yra sukuriamas rezervas būsimų laikotarpių premijavimo ribai pasiekti. Besikeičianti vadovybė taip pat gali tapti manipuliacinės apskaitos motyvu. Naujas generalinis direktorius gali būti linkęs taikyti pelną mažinančius apskaitos metodus permaitinimui metais ir pelną didinančius būdus kitais įmonės valdymo metais (Verbruggen, Christaens, Milis, 2008). Tokiu būdu vadovas sukuria mažesnius būsimą pelno lūkesčius ir taip apsisaugo nuo nepalankių, netikėtų situacijų. Be to, neretai įmonės vadovas yra ne tik pareigas einantis asmuo, bet ir turi įmonės akcijų. Taigi, apskaitos rezultatą mažinantys metodai taikomi tada, kai dalis atlyginimo vadovams yra išmokama įmonės akcijų pavidalu (Francis, Hasan, Li, 2016; El Diri, 2016; Strakova, 2021). Tokiu atveju gautos pigesnės akcijos gali būti parduotos pakilus rinkos vertei ir taip uždirbtų vadovui pelną. Galima teigti, jog įmonės vadovui, kaip atskiram individui, manipuliacinės apskaitos taikymas didinant arba mažinant ataskaitinio laikotarpio rezultatą suteikia galimybę gauti įvairiapusę asmeninės naudos.

Manipuliacinė apskaita yra taikoma norint patenkinti įmonės interesus. Taikant manipuliacinę apskaitą siekiama ne tik asmeninės naudos, bet ir manipuliuoti informacijos vartotojų priimamais sprendimais (Bachtijeva, 2022). Remiantis mokslinė literatūra, galima išskirti bendruosius manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus, kuriais yra siekiama parodyti tokią įmonės finansinę būklę, kokią nori matyti suinteresuotos šalys.

Manipuliuojant finansinių ataskaitų duomenimis yra siekiama vienaip ar kitaip patenkinti susijusių asmenų lūkesčius. Neretai informacijos vartotojai turi tam tikrų lūkesčių įmonių finansiniams rodikliams, todėl įmonių vadovai, iš informacijos vartotojų norėdami gauti jiems palankius sprendimus, yra linkę manipuliuoti finansinėse ataskaitose pateikiama informacija (Bachtijeva, 2021). Rudžionienės (2012) teigimu, patenkinti visus interesus yra neįmanoma, todėl apskaitoje pasirenkami tokie apskaitos metodai ir būdai, kad būtų išpildyti įtakingiausių informacijos vartotojų lūkesčiai. Taigi, įmonėje manipuliacinės apskaitos taikymas gali būti susijęs su suinteresuotųjų šalių poreikių tenkinimu, susidomėjimo didinimu, lūkesčių atliepimu (El Diri, 2016). Makhael, Sherer (2017) išskiria, kad taikant manipuliacinę apskaitą yra siekiama patenkinti ne tik įtakingiausių susijusių asmenų lūkesčius. Rinkoje, kurioje norinčių įdarbinti yra daugiau nei siekiančių dirbti, yra sunku išlaikyti esamus darbuotojus. Prasta finansinė padėtis taip pat gali atbaidyti potencialius kandidatus, o manipuliacinė apskaita tampa motyvu palaikyti tokią finansinę padėtį, kuri išlaikytų esamus ir pritrauktų naujus specialistus. Taigi, siekis patenkinti susijusių asmenų lūkesčius tampa manipuliacinės apskaitos taikymo įmonėje motyvu.

Noras daryti įtaką susijusių šalių priimamiems sprendimams taip pat yra svarbus manipuliacinės apskaitos taikymo motyvas. Susijusios šalys finansinių ataskaitų pagrindu priima investavimo, kreditavimo, verslo partnerystės, bendradarbiavimo, strateginius ir kitus sprendimus. Įmonė laikoma sėkminga, jei ji investuoja į technologijų plėtrą, žmogiškojo kapitalo puoselėjimą. Tam reikalingas finansinis stabilumas ir nuolatinis nuosavų ir skolintų lėšų valdymas. Investuotojai ir kreditoriai linkę pasitikėti įmone, kuri užtikrina tinkamą skolinto ir nuosavo kapitalo santykio balansą. Investuotojai dažniausiai tikisi, kad jų lėšos prisidės prie sėkmingo įmonės vystymosi ir užtikrins jiems stabilų pajamų šaltinį dividendų pagrindu, todėl sprendimą investuoti gali nulemti įmonės finansinė būklė. Tais atvejais, kai įmonė siekia pritraukti investicijas, yra svarbu pateikti patrauklius, patikimus finansinius rodiklius ir apskaitos rezultatus (El Diri, 2016). Norėdama pritraukti skolintas lėšas ir padidinti paskolos patvirtinimo bei gavimo galimybes, įmonė taikys pelną didinančius manipuliacinės apskaitos metodus (Iatridis, Kadorinis, 2009; Poradova, 2021). Pagrindinė finansų taisyklė sako, kad kuo mažesnė skolintojo rizika, tuo mažesnės palūkanų normos jis reikalauja už paskolą. Das, Shroff (2002) teigia, kad įmonės taiko manipuliacinę apskaitą siekdamos gauti paskolą su palankesnėmis sąlygomis. Tinkamai valdomas finansinis svertas gali stiprinti kreditorių pasitikėjimą įmone ir padidinti galimybes gauti naują finansavimą. Todėl manipuliacinės apskaitos taikymas įmonėje ne tik užtikrina finansavimą, bet ir garantuoja geresnį rizikos balą, o tai atspindi žemesnėje palūkanų normoje. Taigi manipuliacinės apskaitos taikymas padeda išvengti kapitalo trūkumo darant įtaką susijusių šalių priimamiems sprendimams.

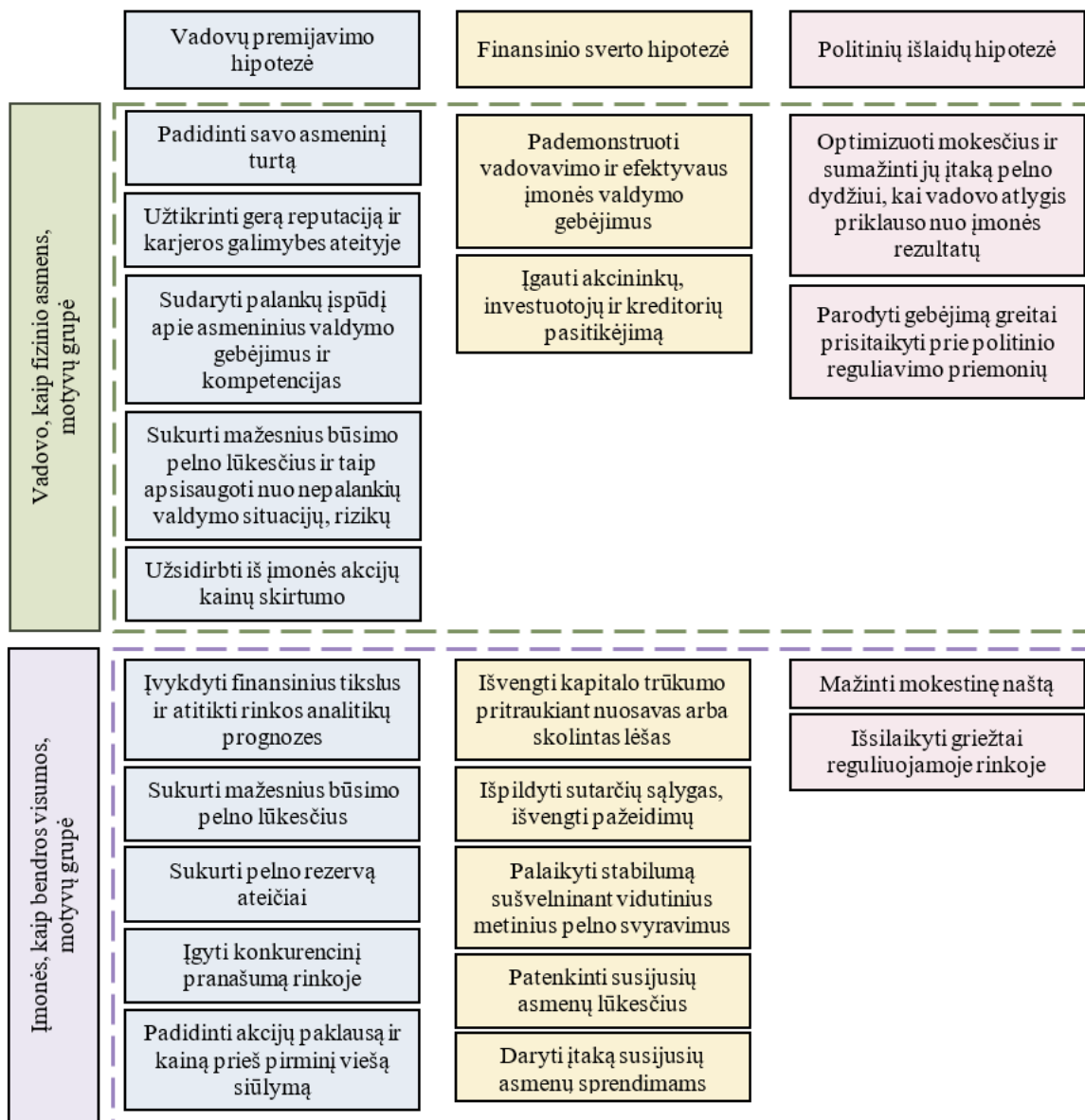
Manipuliuoti apskaitos informacija įmonės skatina noras įgyti konkurencinį pranašumą rinkoje (Rudžionienė, 2012). Makhael, Sherer (2017) paantrina, kad taikydamos manipuliacinę apskaitą įmonės tikisi pasiekti arba viršyti sėkmingai dirbančių konkurentų pelno lygį, kad taip pat įgautų gerą įvaizdį rinkoje. El Diri, (2016) pastebi, kad įmonė gali manipuliuoti apskaitos duomenimis, siekdama išsilaikyti sektoriuje, kuriame taip pat įprasta taikyti manipuliacinę apskaitą. Taigi, konkurencija tarp įmonių tampa motyvu manipuliuoti finansinėse ataskaitose pateikiama informacija.

Taikant manipuliacinę apskaitą taip pat yra siekiama palaikyti stabilumą sušvelninant vidutinius metinius pelno svyravimus (DeGeorge, Patel, Zeckhauser, 1999). Walker (2013) teigimu, įmonės siekia sušvelninti pelno nepastovumą, kad valdytų investuotojų rizikos suvokimą. Investuotojai yra labiau linkę daugiau mokėti už tas akcijas, kurių pajamų srautas yra stabilus ir nuspėjamas, o ne kurioms būdingi dideli ir netikėti svyravimai (Nia, Huang, Abidin, 2015; Ghazali, Shafie, Sanusi, 2015). Naudodami apskaitos manipuliacijų technikas ir metodus, įmonių vadovai siekia sumažinti skelbiama pelno nepastovumą, pašalinti abejones, susijusias su finansinio augimo rizika ateityje.

Taip pat yra žinoma, kad bet kokios įmonės veiklos sėkmės rodiklis yra finansų analitikų prognozių išpildymas (Nia, Huang, Abidin, 2015). Finansų analitikai supaprastina sudėtingą informaciją, didina visuomenės pasitikėjimą, teikia svarbius analizių rezultatus, kurių pagrindu priimami investiciniai sprendimai (El Diri, 2016). Siekdamas pateisinti finansų analitikų prognozes ir informacijos vartotojų lūkesčius, įmonės gali būti linkusios į savo vertinimus „įnešti“ optimizmo (Iatridis, Kadorinis, 2009), o atitikusios ar net viršijusios prognozuotus rodiklius sulaukti investuotojų dėmesio ir pakelti savo akcijų vertę (Mohanram, 2003; Verbruggen, Christaens, Milis, 2008; El Diri, 2016; Remenarić, Kenfelja, Mijoč, 2018; Strakova, 2021). Finansų analitikų prognozės neretai yra informacijos vartotojų sprendimų priėmimo pagrindas. El Diri, (2016) taip pat įžvelgia, kad išpildyti finansų analitikų prognozes įmonėms yra svarbiau nei pasiekti praėjusių laikotarpių rodiklius. Taigi, norėdamos išlaikyti stabilią finansinę būklę, gerą įvaizdį ir reputaciją finansų analitikų atžvilgiu, įmonės taiko manipuliacinę apskaitą.

Įmonės taiko pelną didinančius apskaitos metodus prieš akcijų platinimą visuomenei (Rudžionienė, 2012; Rahman, Moniruzzaman, Sharif, 2013; Walker, 2013; El Diri, 2016; Poradova, 2021). Pirminio viešo akcijų siūlymo (*angl. initial public offering*) metu privati įmonė tampa biržine. Naudodamos manipuliacinę apskaitą įmonės padidina dar neišleistų akcijų paklausą ir jų pirminę kainą. Taip yra garantuojamas didesnio kapitalo pritraukimas. Cheung, Krinsky (1994) teigimu, prieš pirminį viešą akcijų siūlymą apie įmonę yra žinoma dar labai mažai, o tai klaidina investuotojus. Kai rinkoje nėra daug patikimos informacijos sprendimų priėmimui, investuotojai turi daugiausia pasikliauti finansinėse ataskaitose pateiktais duomenimis (Poradova, 2021). Manipuliuodamos finansine informacija įmonės padidina akcijų paklausą ir jų pirminę kainą, taip pritraukdamos patrauklias investicijas.

2 paveiksle susistemintai pateikti manipuliacinės apskaitos taikymo motyvai. Kadangi vadovas, kaip pagrindinis įmonės atstovas, nėra tapatinamas su pačia įmone, analizuojant manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus buvo atskirti vadovo, kaip fizinio asmens, ir įmonės, kaip bendros visumos, interesai. Watts, Zimmermann (1986) manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus siūlo aiškinti vadovaujantis trimis pozityviosios apskaitos teorijos oportunistinio požiūrio hipotezėmis: vadovų premijavimo arba premijų plano hipoteze, finansinio sverto hipoteze, politinių išlaidų hipoteze. Vis dėlto, literatūroje galima aptikti ir daugiau įvairialypių motyvų. Teigiama, kad manipuliacinė apskaita yra taikoma siekiant vienaip ar kitaip paveikti informacijos vartotojų lūkesčius arba patenkinti oportunistinius motyvus. Pastebėta, kad vadovų pasirinkimas taikyti apskaitos manipuliacijas gali būti susijęs su asmeninio turto didinimu, gero vadovavimo įvaizdžio sukūrimu, karjeros galimybių ateityje užtikrinimu, apsaugojimu nuo rizikų. Manipuliuoti apskaitos duomenimis įmonės skatina noras įvykdyti užsibrėžtus tikslus, atitikti finansų analitikų prognozes, pritraukti nuosavas arba skolintas lėšas, patenkinti susijusių asmenų lūkesčius, daryti įtaką jų priimamiems sprendimams, išsilaikyti griežtai reguliuojamoje rinkoje, mažinti į valstybės biudžetą sumokamus mokesčius ir pan. Taigi, finansinėms ataskaitoms tapus pagrindiniu informacijos šaltiniu, kurio pagrindu yra priimami įvairūs sprendimai, išskiriami skirtingi manipuliacinės apskaitos taikymo įmonėse motyvai. Vadovo, kaip atskirų interesų turinčio asmens, ir įmonės, kaip organizacinio vieneto, manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus tikslinga suklasifikuoti ir priskirti klasikinėms Watts, Zimmermann (1986) oportunistinio požiūrio hipotezėms (žr. 2 pav.).



2 pav. Manipuliacinės apskaitos taikymo motyvai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Healy (1985); Watts, Zimmermann (1986); Cheung, Krinsky (1994); Sweeney (1994); DeGeorge, Patel, Zeckhauser (1999); Beneish (2001); Dichev, Skinner (2002); Jaggi, Lee (2002); Reitenga, Tearney (2003); Mohanram (2003); Verbruggen, Christaens, Milis (2008); Iatridis, Kadorinis (2009); Rudžionienė (2012); Rahman, Moniruzzaman, Sharif (2013); Walker (2013); Nia, Huang, Abidin (2015); Blaylock, Gaertner, Shevlin (2015); Ghazali, Shafie, Sanusi (2015); El Diri (2016); Francis, Hasan, Li (2016); Sundvik (2017); Makhaiel, Sherer (2017); Remenarić, Kenfelja, Mijoč (2018); Bachtijeva (2021); Poradova (2021); Strakova (2021); Bachtijeva (2022).

Apibendrinant galima teigti, kad vadovai apskaitoje pasirenka tokius apskaitos metodus, būdus ir taisykles, kurie patenkintų jų pačių oportunistinius motyvus. Kita vertus, manipuliacinė apskaita yra siejama ne tik norint gauti asmeninės naudos, bet ir paveikti susijusių šalių priimamus sprendimus įmonės mastu. Nepaisant to, rengiant finansines ataskaitas yra pasinaudojama apskaitos standartų lankstumu bei taisyklių spragomis.

3. Manipuliacinės apskaitos rūšys ir jų taikymo tendencijos

Apskaitos manipuliacijos gali būti atliekamos įvairiose srityse, tai priklauso nuo įmonės dydžio, organizacinės struktūros, pramonės šakos, veiklos ypatybių. Manipuliacijos gali būti susijusios ne tik su skirtingais vadovų, kaip fizinių asmenų, ir įmonių, kaip bendros visumos, motyvais, bet ir įtraukti vis kitus metodus bei priemones, kurios yra tinkamos tam tikroms aplinkybėms, reguliavimo aplinkai, kontrolei. Mokslinėje literatūroje yra pateikiamos pagrindinės manipuliacijų apskaitos duomenimis sritys: keičiant apskaitos metodus, būdus ir taisykles įtaka yra daroma įmonės turtui, nuosavam kapitalui, įsipareigojimams, pinigų srautams, pajamoms, sąnaudoms, pelnui, mokesčiams (Balaciu, Bogdan, Vladu 2009; Lakis, 2011; Mackevičius, Savickas, 2015; Bhasin, 2016; Gupta, Kumar, 2020; Bachtijeva, 2021; Poradova, 2021; Strakova, 2021). Skirtingų autorių darbuose išskiriamas platus, tačiau nebaigtinis būdų sąrašas: tai gali būti manipuliacijos nusidėvėjimo tarifais, ilgalaikio turto pervertinimu, atsargų įkainojimo būdais, išlaidų paskirstymu savikainai, kapitalo vertės pokyčiu, atidėjiniais ir neapibrėžtais įsipareigojimais, įsipareigojimų vertinimo būdais, mokesčių mokėjimo terminais ir kt. (Balaciu, Bogdan, Vladu 2009; Gunny, 2010; Mackevičius, Savickas, 2015; El Diri, 2016; Bachtijeva, 2021; Poradova, 2021). Mačiutytės-Radickienė, Subačienės (2012) nuomone, didžiausią įtaką finansinės apskaitos rezultatui daro pajamų ir sąnaudų apskaita, nes ją ir įmonės pelną sieja tiesioginis ryšys, todėl, siekiant padidinti arba sumažinti pelną, įmonė imasi manipuliacijų pajamų ir sąnaudų straipsniais. Visgi vertėtų pridurti, kad dėl dvejybinio įrašo specifikos, kai ūkinių operacijų registracijos apskaitos sąskaitose metu operacijos vertinė išraiška įrašoma į vienos sąskaitos debetą ir kitos sąskaitos kreditą, neįmanoma manipuliuoti tik pajamų ir sąnaudų straipsniais, nes, priklausomai nuo keliamo tikslo, manipuliuojama visa finansinė informacija. Pavyzdžiui, taikant pardavimo nuolaidas, pripažįstant abejotinas pajamas, gautus avansus apskaitant kaip pajamas, įtaka daroma ir trumpalaikiam turtui, ir įsipareigojimams; anksčiau ar vėliau nei privaloma skaičiuojant ilgalaikio turto nusidėvėjimą yra manipuliuojama sąnaudų sąskaitomis, įtaka tokiu atveju daroma ir turto balansinei vertei ir kt.

Manipuliacijos apskaitos duomenimis gali būti atliekamos kaupimo pagrindu (*angl. accrual-based earnings management*) ir veiklos pagrindu (*angl. real earnings management*) (Dechow, Skinner, 2000; Gunny, 2010; Zang, 2012; Achleitner ir kt., 2014; Enomoto, Kimura, Yamaguchi, 2015; Sohn, 2016; Susanto, 2017; Ali, Kamardin, 2018; Bachtijeva, 2021; Strakova, 2021).

Manipuliacijos kaupimo pagrindu daro tiesioginę įtaką pajamų ir sąnaudų dydžiui, o kartu ir apskaitos rezultatui. Bachtijeva (2023) teigia, kad ši manipuliacinės apskaitos rūšis yra paremta apskaitos kaupinių manipuliacijomis, kurios atliekamos mažinant arba didinant sąnaudas, perkainojant turtą, registruojant atidėjinius, nenurašant sunaudotų atsargų ir kt. Analizuojant manipuliacijas kaupimo pagrindu apskaitos teorijų vystymosi kontekste galima pastebėti, kad šią manipuliacijų apskaitos informacija rūšį praktikai įžvelgė jau normatyviniu laikotarpiu, kai atsirado poreikis sukurti vieningą apskaitos sistemą ir ją tinkamai reglamentuoti. XX a. viduryje, prasidėjus rinkos globalizacijai, Europoje vyko apskaitos ir atskaitomybės harmonizavimas siekiant pasiūlyti praktikai bendras apskaitos taisykles, koncepcijas, apskaitos principus, suvienodinti verslo sąlygas, užtikrinti sąžiningą konkurenciją (Bachtijeva, 2023). Normatyvinė apskaitos teorija siekė teikti apskaitos tvarkymo nurodymus, atsakyti į klausimus „kaip turėtų būti“, „kas turėtų būti“ daroma, kad tarp skirtingų valstybių paplistų vieninga apskaitos sistema (Kabir, 2010; Rudžionienė, 2012; Ofori ir kt., 2019; Bachtijeva, 2020). Normatyvinio laikotarpio pabaigoje, po to, kai praktikoje imtos taikyti naujos apskaitos taisyklės, pastebėta galimybė, kad, nepažeidžiant apskaitą reglamentuojančių teisės aktų, galima manipuliuoti įmonės turtu, įsipareigojimais, pajamomis, sąnaudomis, pelnu, t. y., kaupiniais (Bachtijeva, 2023). Taigi, manipuliacijos kaupimo pagrindu yra atliekamos laviruojant tarp tų apskaitos straipsnių, kurie padėtų sumažinti arba padidinti ataskaitinio laikotarpio sąnaudas ar pajamas ir taip paveikti apskaitos rezultatus. Prie kaupimu pagrįstos manipuliacinės apskaitos priskirtinas pernelyg agresyvus nuostolių ar rezervų pripažinimas, restruktūrizavimo išlaidų, sąnaudų didinimas, pernelyg agresyvus atidėjinių ar rezervų sudarymas, atidėjinių neįvertinimas blogoms skoloms, įsipareigojimų, pardavimų grąžinimų, paskolų nuostolių, garantinių išlaidų kaupimas, pelningo turto pardavimas didinant pajamas, atsargų

kaupimas ir nenurašymas į sąnaudas ir kt. (Bachtijeva, 2021). Galima įžvelgti, jog atliekant manipuliacijas kaupimo pagrindu nedaroma jokia įtaka pinigų srautams, tai yra, siekiant iškreipti ataskaitinio laikotarpio rezultatą yra manipuliuojama tik kaupiniais. Viena vertus, jei didinami sąnaudų arba mažinami pajamų kaupiniai, pelnas mažėja. Kita vertus, pelnas didėja, kai mažinami sąnaudų arba didinami pajamų kaupiniai (Bachtijeva, 2023). Be to, manipuliacijos kaupimo pagrindu yra atliekamos vadovaujantis visuotinai priimtais apskaitos principais ir apimant tokius apskaitos metodų pasirinkimus, kurie „užslėptų“ arba „užmaskuotų“ tikruosius ekonominius rodiklius (Dechow, Skinner, 2000). Atliekant manipuliacijas kaupimo pagrindu per finansinėse ataskaitose pateikiamus įmonės efektyvumo ir veiksmingumo rezultatus yra patenkinami informacijos vartotojų lūkesčiai (Bachtijeva, 2023). Taigi, normatyviniu apskaitos teorijų laikotarpiu apskaitos taisyklių spragos ir standartų lankstumas skatino praktikus atlikti apskaitos kaupinių manipuliacijas ir taip gauti asmeninės naudos arba paveikti suinteresuotųjų šalių sprendimus. Tačiau dėl normatyvinės teorijos ribotumo mokslas šią problemą įžvelgė kiek vėliau. XX a. pabaigoje sumenko normatyvinio požiūrio į apskaitą reikšmė. Iš kilo poreikis tirti ir prognozuoti rinką, išaugo empirinių tyrimų, aiškinančių vyraujančią apskaitos praktiką, svarba, imtos analizuoti vadovų pasirinkimo apskaitoje priežastys (Bachtijeva, 2023). Mokslininkams pradėjus aiškinti vyraujančius apskaitos procesus, metodų pasirinkimo priežastis ir specialistų elgesio motyvus, praktikoje sumažėjo manipuliacijų kaupimo pagrindu taikymas. Imta ieškoti sunkiau aptinkamų būdų, kaip finansinėse ataskaitose pateikti norimus apskaitos rezultatus ir taip paveikti suinteresuotųjų šalių sprendimus. Taigi, besivystant pozityviajai apskaitos teorijai išaugo ir veiklos pagrindu atliekamų manipuliacijų taikymas.

Veiklos pagrindu atliekamos manipuliacijos yra įvardinamos kaip vadovų veiksmai, kurie nukrypsta nuo įprastos įmonės praktikos (Cohen, Zarovín, 2010). Veiklos pagrindu atliekamos manipuliacijos apskaitos informacija yra panašios į vadovų priimamus sprendimus dėl pagrindinės įmonės veiklos – prekių ar produkcijos pardavimų didinimo, produkcijos savikainos mažinimo, ilgalaikio turto pardavimo. Dėl šios priežasties manipuliacijos veiklos pagrindu yra retai aptinkamos audito metu, nes tokie veiksmai yra sunkiai atskiriami nuo įprastų valdymo sprendimų. Choi, Choi ir Sohn (2018) pritaria, kad auditoriams yra sunku atriboti manipuliacijas veiklos pagrindu nuo optimalių verslo valdymo praktikų. Tai, kad manipuliacijas veiklos pagrindu yra sunku atskirti nuo kasdienių valdymo sprendimų, vėlgi galima sieti su apskaitos teorijų vystymusi. Būtent pozityvioji apskaitos teorija kėlė klausimą „kodėl, kas ir kaip“ yra daroma apskaitoje. Taigi, kiekvienas šios teorijos klausimas susijęs su vyraujančios praktikos aiškinimu, apskaitos specialisto elgesio apibūdinimu, vienų ar kitų apskaitos metodų pasirinkimo priežasčių analizavimu, socialinių ir ekonominių veiksmų prognozavimu (Bachtijeva, 2020). Pozityvioji apskaitos teorija atvėrė galimybes paaiškinti ir numatyti apskaitos praktikos skirtumus įvairiose įmonėse (Kabir, 2010). Kadangi manipuliacijos veiklos pagrindu taip pat yra vykdomos įgyvendinant skirtingus apskaitos metodus ir būdus, jų taikymą būtų galima sieti su pozityviosios apskaitos teorijos raida. Manipuliacinei apskaitai veiklos pagrindu priskiriamas tyrimo ir plėtos išlaidų perkainojimas, kaupimas arba pagreitinimas, pardavimų spartinimas, pirkimo palūkanų finansavimas, pardavimo nuolaidų taikymas, pridėtinų išlaidų skirstymas produkcijos savikainai ir kt. (Bachtijeva, 2021). Ali, Kamardin (2018) apibendrina, kad manipuliacijos veiklos pagrindu gali būti skirstomos į veiklos sprendimus (gamybos apimtys didinimas, išlaidų optimizavimas, pardavimo kainos keitimas), investicinius sprendimus (pelningo ilgalaikio turto pardavimas, trumparegiškos investicijos į mokslinius tyrimus), finansavimo sprendimus (pinigų pertekliaus skyrimas savų akcijų supirkimui finansuoti taip paveikiant akcijų kainą). Strakova (2021) pažymi, kad atliekant manipuliacijas veiklos pagrindu visada yra daroma tiesioginė įtaka pinigų srautams. Pasak autorės, vadovai žino, kad taikant manipuliacijų veiklos pagrindu taktiką, norint pasiekti reikiamus trumpalaikius rodiklius, reikia susitaikyti su tam tikru būsimų pinigų srautų praradimu. Taigi, manipuliacijos veiklos pagrindu apima nestandartinių valdymo, investicinių, finansinių sprendimų priėmimą. Tokie veiksmai tiesiogiai veikia pinigų srautus ir, priešingai nei manipuliacijos kaupiniais, yra sunkiai identifikuojami audito metu. Galima teigti, kad manipuliacijos veiklos pagrindu yra taikomos siekiant greitai gauti norimus apskaitos rezultatus. Irwandi (2014) ir Srivastava (2019) įžvelgia, kad manipuliacijas veiklos pagrindu dažniausiai renkasi tie vadovai, kurie

siekia gerų rezultatų ir asmeninės naudos trumpuoju laikotarpiu nepaisydami, kaip tokie sprendimai paveiks ateities veiklą. Dėl šios priežasties manipuliacijų veiklos pagrindu atsiradimą ir vystymąsi galima sieti su pozityviosios apskaitos teorijos raida. Pozityvioji apskaitos teorija kelia neoklasikinės ekonomikos teorijos prielaidą, kad sprendimus priimančys asmenys vadovaujasi ne viešuoju interesu, o individualiais tikslais, kuriais siekiama pagerinti asmeninę padėtį, o įmonė suvokiama kaip savanaudiškai nusiteikusių individų visuma (Mouck, 1992). Iš tiesų, didžioji dalis apskaitos metodų pasirinkimų pagrįsti trimis oportunistinio požiūrio hipotezėmis: vadovų premijavimo, finansinio sveto ir politinių išlaidų, kurios bet kokius sprendimus ir apskaitos alternatyvų pasirinkimus įmonėje aiškina kaip asmeninės naudos ir gerovės siekį (Bachtijeva, 2020). Taigi, manipuliacijos veiklos pagrindu yra siejamos su greitu pageidaujamo apskaitos rezultatų pasiekimu taikant tokius apskaitos metodus, kurie tiesiogiai veikia pinigų srautus, apima įvairius veiklos, investicinius ir finansinius sprendimus bei yra sunkiai atskiriami nuo kasdienės verslo valdymo praktikos.

Strakova (2021) apibendrina šių dviejų manipuliacinės apskaitos rūšių skirtumus. Manipuliacinė apskaita kaupimo pagrindu yra įgyvendinama per apskaitos principus, atliekant kaupinių manipuliacijas ir darant netiesioginę įtaką pinigų srautams. Manipuliacijoms kaupimo pagrindu nustatyti yra sukurti įvairūs matematiniai modeliai, o tai palengvina tokių veiksmų aptikimą audito metu. Manipuliacinė apskaita veiklos pagrindu yra atliekama priimant nestandartinius valdymo ar investicinius sprendimus, siekiant palankių rezultatų trumpalaikėje perspektyvoje ir darant tiesioginę įtaką pinigų srautams. Veiklos pagrindu atliekamos manipuliacijos yra sunkiai atskiriamos nuo įprastų valdymo sprendimų. Galima teigti, kad manipuliacijų apskaitos informacija rūšys yra panašios tuo, jog norimi apskaitos rezultatai yra gaunami kryptingai įsikišus į apskaitos procesą, kad būtų suklaidinti apskaitos informacijos vartotojai ir gauta asmeninė nauda, bet nepažeisti galiojantys teisės aktai. Gunny (2010) pateikia dviprasmišką manipuliacinės apskaitos rūšių apibendrinimą. Viena vertus, vadovai labiau renkasi manipuliacijas veiklos pagrindu, nes jie turi ribotą lankstumą valdyti kaupinius, bet yra atsakingi už priimamus sprendimus. Kita vertus, vadovai gali teikti pirmenybę manipuliacijoms kaupiniais, kurios gali būti vykdomos pasibaigus ataskaitiniam laikotarpiui, kai priimti naujus sprendimus ir manipuliuoti veiklos pagrindu yra per vėlu. Apibendrinant manipuliacijų apskaitos informacija rūšis: taikant manipuliacijas kaupimo pagrindu manipuluojama diskretiniais komponentais, kurie turi įtakos pelnui, jį didina arba mažina, o manipuliacijos veiklos pagrindu labiau nukreiptos į valdymo sprendimų, kurie turi įtakos ne tik įmonės pelnui, bet ir pinigų srautams, imitavimą.

Vertėtų paminėti, kad manipuliacijos apskaitos informacija kaupimo pagrindu ir veiklos pagrindu gali būti atliekamos siekiant sumažinti arba padidinti ataskaitinio laikotarpio pelną. Pirmą, norint finansinėse ataskaitose pateikti mažesnį rezultatą nei yra iš tiesų, taikomi **pelną mažinantys apskaitos metodai**. Pagal Achleitner ir kt. (2014), šeimos verslai renkasi pelną mažinančius apskaitos būdus, nes jie labiau rūpinasi vertės išsaugojimu ilgalaikėje perspektyvoje, o ne pataikauja trumpalaikiam kapitalo rinkos spaudimui rodyti kuo didesnį pelningumą. Watts, Zimmermann (1986) politinių išlaidų hipotezė aiškina politiškai matomų įmonių suinteresuotumą mažinti ataskaitinių metų pelną, todėl parodyti mažesnį nei yra iš tiesų apskaitos rezultatą galima didinant ataskaitinio laikotarpio sąnaudas. Viena vertus, mažesnis apskaitos rezultatas gali būti pasiekiamas taikant manipuliacijas kaupimo pagrindu. Pavyzdžiui, atliekant ilgalaikio turto remontą, kuris pagerina to turto naudingąsias savybes, visos su remontu susijusios išlaidos kaupiamos sąnaudų straipsniuose nepaisant reikalavimo remonto išlaidų suma pakoreguoti įsigijimo savikainą. Taip pat gali būti netinkamai laikomasi kaupimo principo, teigiančio, kad sąnaudos apskaitoje turi būti pripažįstamos tada, kai jos yra patiriamos, nepriklausomai nuo to, kada išleidžiami pinigai. Pavyzdžiui, įmonė sumoka už dvylikos mėnesių draudimo, nuomos ar telekomunikacijų paslaugas ir visą sumą iš karto priskiria sąnaudoms tą patį ataskaitinį laikotarpį, nekaupdama sumos ateinančių laikotarpių sąnaudų sąskaitoje. Kita vertus, pelną mažinantys apskaitos metodai gali būti parenkami atliekant ir manipuliacijas veiklos pagrindu. Pavyzdžiui, įmonė pridėtines išlaidas paskirsto mažesniai pagamintos produkcijos kiekiui ir taip padidina pardavimo savikainą, kuri daro tiesioginę įtaką bendrojo pelno mažėjimui. Arba įmonėje nėra laikomasi požymių, pagal kuriuos

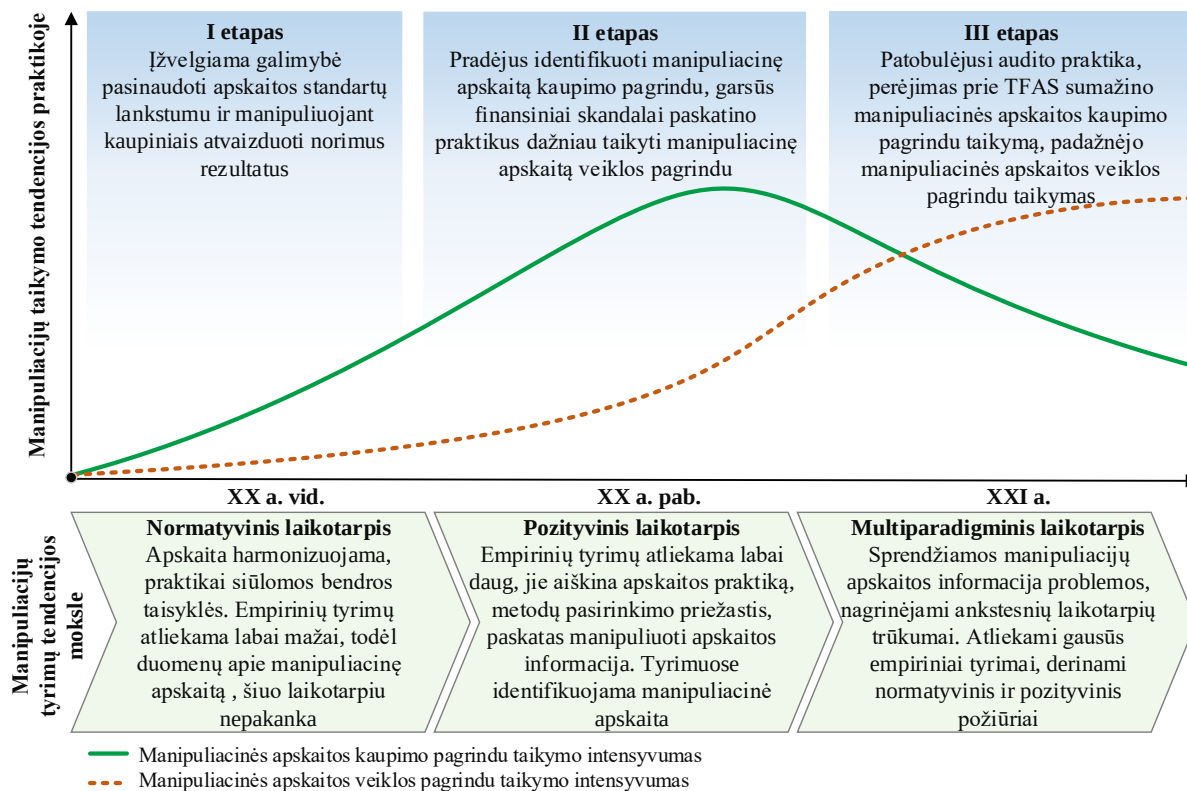
turtas turi būti priskiriamas ilgalaikiam turtui ir tam tikroms jo grupėms, vietoje to, reikšmingos sumos yra apskaitomos sąnaudų sąskaitose.

Antra, manipuliuojant kaupiniais ir valdymo sprendimais taip pat yra siekiama padidinti ataskaitinio laikotarpio rezultata, todėl yra pasirenkami **pelną didinantys apskaitos metodai**, būdai ir taisyklės. Įmonės, kurios kaupia sumas atsargų, nebaigtos gamybos, vykdomų darbų, ilgalaikio turto ar kitose sąskaitose ir neperkelia jų į sąnaudas, parduoda pelningą ilgalaikį turtą, spartina pardavimus taikydami įvairius rinkodaros sprendimus siekia atvaizduoti kuo didesnę ataskaitinių metų pelną ir taip paveikti informacijos vartotojų sprendimus, atvaizduoti geresnę ir palankesnę finansinę būklę nei kad yra iš tiesų. Watts, Zimmermann (1986) kelia vadovų premijavimo ir finansinio sverto hipotezes, kurios pabrėžia vadovų paskatas didinti įmonės pelną, todėl yra pasirenkami sąnaudas mažinantys apskaitos metodai. Pavyzdžiui, manipuluojama kaupiant išlaidas nebaigtos gamybos, vykdomų darbų, pasėlių sąskaitose ir nepaskirstant jų savikainai. Taip pat gali būti tikslingai taikomas ilgesnis turto naudingo tarnavimo laikas, kad nusidėvėjimo suma, tenkanti ataskaitiniam laikotarpiui, būtų kuo mažesnė. Galiausiai, gali būti manipuluojama pajamų straipsniais, pavyzdžiui gauti avansai apskaitomi kaip pajamos, jos pripažįstamos tada, kai dar abejojama, ar pajamos iš tiesų bus uždirbtos. Visais išvardintais atvejais yra taikomi ataskaitinio laikotarpio pelną didinantys apskaitos metodai.

Galima teigti, kad skirtingų manipuliacijų apskaitos informacija rūšių taikymą lemia keletas priežasčių. Visų pirma, manipuliacijų apskaitos informacija kaupimo ir veiklos pagrindu taikymą galima sieti su **apskaitos teorijų raida**. Normatyviajame apskaitos teorijų laikotarpyje vyko idealios apskaitos praktikos paieškos, teikiant nurodymus ir taisykles buvo harmonizuojama apskaita. Normatyvinis laikotarpis pateikė praktikams patobulintus apskaitos modelius turto vertinimui: kapitalo, pelno sampratų koncepcijas, esamosios įsigijimo kainos, esamosios realizavimo kainos ir dabartinės perkamosios galios apskaitos sistemas (Bachtijeva, 2023). Galima teigti, kad normatyviniu teorijų raidos laikotarpiu praktikai jau įžvelgė galimybę manipuluoti apskaitos rezultatu kaupimo pagrindu. Pastebėtina, kad normatyvinis laikotarpis susilaukė nemažai kritikos, nes jo pasiūlyti apskaitos nurodymai buvo nepriimami praktikoje ir negalėjo būti patikrinti empiriniais tyrimais. Tuo tarpu pozityvusis laikotarpis sulaukė kur kas didesnio suinteresuotumo ir paskatino gausius mokslinius tyrimus, kurių pagrindu buvo aiškinama vyraujanti apskaitos praktika, pradėtos identifikuoti manipuliacijos kaupimo pagrindu. Tai paskatino įmonių vadovus ieškoti naujų būdų, kaip pateikti geresnę ir palankesnę įmonės finansinę būklę. Taigi, normatyvinę apskaitos teorijų laikotarpį galima sieti su manipuliacijų kaupimo pagrindu taikymu, o pozityviosios apskaitos teorijos vystymąsi – su manipuliacijų veiklos pagrindu taikymo plėtra. Nepaisant to, pozityvusis apskaitos teorijų laikotarpis taip pat buvo kritikuojamas, todėl buvo pasiūlyta derinti šias apskaitos teorijas tarpusavyje ir tai vadinti multiparadigmine disciplina (Locke, Lowe, 2008; Petruk, Legenchuk, Koroliuk, 2013; Bachtijeva, 2023). Šiandien pozityvioji apskaitos teorija padėjo nustatyti nemažai praktikos trūkumų ir problemų, todėl vėl kyla poreikis gauti paaiškinimą, kaip teisingai ir tinkamai tvarkyti apskaitą. Todėl logiška, kad kitas apskaitos teorijų raidos laikotarpis galėtų būti multiparadigminis, kurio metu būtų atliekami mišrūs tyrimai, kur tarpusavyje būtų derinami ne tik normatyvinis ir pozityvinis požiūriai, bet ir kitų socialinių mokslų aspektai (Bachtijeva, 2023).

Antra, **manipuliacijos kaupimo pagrindu yra lengviau aptinkamos audito metu**. Analizuojant mokslinę literatūrą galima įžvelgti, jog manipuliacijos kaupimo pagrindu yra taikomos vis rečiau ir tam turi įtakos ne tik pozityviosios apskaitos teorijos raida. Dėl manipuliacinės apskaitos kaupimo pagrindu taikymo korporacijos įsitraukė į didelius skandalus (Bachtijeva, 2021). Viena iš jų – JAV energetikos ir finansinių paslaugų tiekimo įmonė Enron, kuriai manipuliacinė apskaita kaupimo pagrindu tapo įrankiu perkelti pelną iš ateinančių į ataskaitinį laikotarpį ir suteikė galimybę įmonės vadovams išsimokėti nepaprasto dydžio premijas (Petrick, Scherer, 2003; Li, 2010; Ruiz, 2016; Agrawal, Cooper, 2017). Atskleisti palankesnę ir geresnę finansinę būklę nei yra iš tiesų bandė ir telekomunikacijų bendrovės WorldCom, Global Crossing, apsaugos sistemų įmonė Tyco. Deja, manipuliacinės apskaitos kaupimo pagrindu taikymas privedė korporacijas prie bankroto arba privertė susidurti su dideliais nuostoliais,

susilpnino apskaitos informacijos vartotojų pasitikėjimą, sumenkino reputaciją (Lyke, Jickling, 2002; Grant, Visconti, 2006; Giroux, 2008; Agrawal, Cooper, 2017). Garsieji skandalai ir vyraujančios apskaitos praktikos ir pasirinkimų aiškinimas turėjo įtakos tam, kad audito metu manipuliacijų apskaitos informacija identifikavimui buvo skiriamas vis didesnis dėmesys. Kadangi yra įvairių matematinių modelių, kurių pagrindu yra nustatoma manipuliacijų kaupimo pagrindu tikimybė, tokie apskaitos veiksmai yra lengviau ir greičiau aptinkami audito metu (Enomoto, Kimura, Yamaguchi, 2015). Riziką valdanti įmonė taikys manipuliacijas veiklos pagrindu, nes jos yra sunkiau aptinkamos ir rečiau identifikuojamos audito metu (Habib ir kt., 2022). Zang (2012) išvelgė, kad įmonės yra linkusios taikyti manipuliacijas kaupimo pagrindu, kai jos nekonkuruoja rinkoje. Tačiau jei įmonės veiklai yra privalomas auditas, valdant riziką ir siekiant išlaikyti reputaciją yra pasirenkama netaikyti manipuliacijų kaupiniais ir pereiti prie manipuliacijų veiklos pagrindu.



3 pav. Manipuliacinės apskaitos rūšių taikymo tendencijos

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis, Watts, Zimmermann (1986); Mouck (1992); Dechow, Skinner (2000); Kanapickiene (2002); Lyke, Jickling (2002); Petrick, Scherer (2003); Grant, Visconti (2006); Giroux (2008); Locke, Lowe (2008); Balaciu, Bogdan, Vladu (2009); Cohen, Zarovin (2010); Gunny (2010); Kabir (2010); Li (2010); Lakiu (2011); Mačiūtyte-Radickiene, Subačiene (2012); Rudžionienė (2012); Zang (2012); Petruk, Legenchuk, Koroliuk (2013); Achleitner ir kt. (2014); Irwandi (2014); Ho, Liao, Taylor (2015); Kimura, Yamaguchi (2015); Mackevičiumi, Savicku (2015); Bhasin (2016); Ferentinou, Anagnostopoulou (2016); Ruiz (2016); Sohn (2016); Agrawal, Cooper (2017); Ipino, Parbonetti (2017); Susanto (2017); Ali, Kamardin (2018); Choi, Choi, Sohn (2018); Ofori ir kt. (2019); Srivastava (2019); Bachtijeva (2020); Gupta, Kumar (2020); Bachtijeva (2021); Strakova (2021); Bachtijeva (2023)

Trečia, atsisakyti manipuliacijų kaupimo pagrindu ir įvaldyti manipuliacijų veiklos pagrindu techniką skatina **perėjimas prie tarptautinių finansinės atskaitomybės standartų**. Literatūroje gausu tyrimų, analizuojančių apskaitos standartų pasikeitimo įtaką manipuliacinės apskaitos kaupimo pagrindu taikymui. Vienas iš jų – Ferentinou, Anagnostopoulou (2016) atliktas Graikijos įmonių tyrimas. 2005

metais šalyje buvo įvesti tarptautiniai finansinės atskaitomybės standartai (toliau TFAS). Tyrimo rezultatai parodė, kad pradėjus tvarkyti apskaitą vadovaujantis TFAS, įmonėse reikšmingai sumažėjo manipuliacijų kaupimo pagrindu taikymo praktika. Pastebėta, kad nors manipuliacijos veiklos pagrindu buvo taikomos ir iki 2005 m., kai apskaita buvo tvarkoma vadovaujantis nacionaliniais standartais, po TFAS priėmimo ir taikymo pradžios šios manipuliacijų rūšies taikymas ženkliai padidėjo. Ipino, Parbonetti (2017) atlikto tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad apskaitą pradėjus tvarkyti vadovaujantis TFAS, manipuliacijos kaupimo pagrindu pradėtos taikyti rečiau, imta ieškoti būdų, kurie nebūtų lengvai aptinkami audito metu ir būtų panašūs į įprastus valdymo sprendimus. Taigi, įmonėse pradėta diegti manipuliacijų veiklos pagrindu praktika. Analizuojant mokslinę literatūrą galima pastebėti, kad tokia tendencija pastebima ne tik Europoje. Reaguodamos į apskaitos standartų pasikeitimus 2007 m. Kinijos įmonės taip pat ėmėsi manipuliacijų veiklos pagrindu atsisakydamos manipuliacijų kaupiniais (Ho, Liao, Taylor, 2015). Apibendrinant galima teigti, kad pasaulį sukrėtę didelių korporacijų finansų skandalai, tobulėjanti audito praktika ir greitesnis manipuliacijų kaupimo pagrindu identifikavimas, perėjimas prie apskaitos tvarkymo vadovaujantis TFAS lėmė tai, kad įmonėse pradėtos intensyviau taikyti manipuliacijos veiklos pagrindu, o manipuliacijos kaupimo pagrindu dėl greitesnio ir lengvesnio jų aptikimo yra taikomos vis rečiau.

3 paveiksle yra apibendrinamas manipuliacijų veiklos ir kaupimo pagrindu taikymas apskaitos teorijų vystymosi kontekste. Matyti, kad manipuliacijų apskaitos informacija rūšys išryškėjo skirtingais laikotarpiais. Galimybė manipuliuoti apskaitos rezultatu kaupimo pagrindu pastebėta jau normatyvinio laikotarpio, kai buvo harmonizuojama apskaita ir įvedamos praktikai bendros taisyklės, pabaigoje. Manipuliacijos kaupimo pagrindu daro tiesioginę įtaką pajamų ir sąnaudų dydžiui, bet neapima pinigų srautų. Jos yra atliekamos vadovaujantis visuotinai priimtais apskaitos principais, laviruojant kaupiniais. Normatyviniu laikotarpiu praktikai jau įžvelgė galimybę manipuliuoti apskaitos informacija ir pateikti norimus rezultatus, tačiau mokslas tai pradėjo aiškinti tik pozityviuoju laikotarpiu inicijavus gausesnius empirinius tyrimus. Pozityviuoju apskaitos teorijos laikotarpiu atsirado poreikis tirti ir prognozuoti rinką, aiškinti egzistuojančią apskaitos praktiką ir kylančias problemas, analizuoti vadovų priimamus sprendimus. Taigi, buvo pradėtos identifikuoti įmonių manipuliacijos apskaitos informacija kaupimo pagrindu, apie tai imta plačiai kalbėti mokslinėje literatūroje. Apskaitos teorijų raida, garsieji didžiųjų korporacijų finansų skandalai, perėjimas prie TFAS lėmė tai, kad manipuliacijos kaupiniais buvo taikomos vis rečiau. Įmonėse pradėta intensyviau taikyti audito metu sunkiai identifikuojama manipuliacijų veiklos pagrindu praktika. Veiklos pagrindu atliekamos manipuliacijos yra panašios į vadovų priimamus sprendimus dėl operatyvaus, efektyvaus įmonės valdymo. Nepriklausomai nuo manipuliacijų rūšies, gali būti taikomi pelną mažinantys arba didinantys apskaitos metodai. Šias manipuliacijų apskaitos informacija rūšis vienija bendras tikslas – tikslingai įsikišama į finansinės atskaitomybės rengimo procesą, pasinaudojant apskaitos standartų lankstumu pateikti geresnę ar blogesnę įmonės būklę nei yra iš tiesų, ir taip paveikiami suinteresuotųjų šalių sprendimai arba gaunama asmeninės naudos.

Išvados

1. Manipuliacinė apskaita yra sąmoningas įsikišimas į įmonės finansinės atskaitomybės rengimo procesą, apskaitos duomenų transformavimas darant įtaką turto, nuosavo kapitalo, įsipareigojimų, pajamų, sąnaudų ir kitiems dydžiams. Manipuliacinei apskaitai būdinga: tikslingas, teisėtas, tačiau neetiškas įsikišimas į įmonės apskaitos politiką, teisės normomis leidžiamų apskaitos būdų pasirinkimas, pasinaudojimas apskaitos standartų lankstumu ar reglamentavimo trūkumu, sąmoningas finansinių ataskaitų duomenų transformavimas pasirenkant skirtingus vertinimo būdus ir metodus, realybės neatitinkančios finansinės būklės atvaizdavimas, tikrosios, dažniausiai nepalankios, finansinės būklės slėpimas, pateisinančių priemonių iškraipymams ieškojimas, siekiant suklaidinti susijusias šalis bei gauti asmeninės naudos.
2. Pozityvioji apskaitos teorija manipuliacinės apskaitos taikymo motyvus aiškina pagal tris oportunistiniu požiūriu pagrįstas hipotezes: vadovų premijavimo, finansinio svarto ir politinių išlaidų.

Atsižvelgiant į tai siūloma motyvus klasifikuoti pagal vadovo, kaip fizinio asmens, ir įmonės, kaip bendros visumos, interesus. Vadovo motyvų grupei priskirtinas siekis padidinti asmeninį turtą, pademonstruoti darbinės kompetencijas ir efektyvaus valdymo gebėjimus, užsitikrinti ateities karjeros galimybes, sukurti mažesnius būsimo pelno lūkesčius, užsidirbti iš akcijų kainų skirtumo. Susisteminius įmonės motyvus, išskirti tokie: tikslas atitikti rinkos analitikų prognozes, patenkinti susijusių asmenų lūkesčius, daryti įtaką jų priimamiems sprendimams, išvengti sutarčių sąlygų pažeidimų, įgyti konkurencinį pranašumą ir išsilaikyti griežtai reguliuojamoje rinkoje.

3. Manipuliacijos apskaitos informacija gali būti įgyvendinamos kaupimo ir veiklos pagrindu. Siekiant įgyvendinti oportunistinius tikslus, praktikoje galimybė manipuliuoti kaupiniais įžvelgta jau normatyviniame apskaitos teorijų laikotarpyje. Tuo laikotarpiu stebimas manipuliacinės apskaitos kaupimo pagrindu taikymo intensyvumo augimas. Manipuliacijos kaupimo pagrindu yra atliekamos vadovaujantis visuotinai priimtais apskaitos principais, darant tiesioginę įtaką pajamų ir sąnaudų dydžiui, o kartu ir apskaitos rezultatui, tačiau nepaveikiant pinigų srautų. Pozityvinio apskaitos teorijų laikotarpio metu atsiradusios tyrimo galimybės lėmė padidintą dėmesį manipuliacijoms kaupiniais. Tai paskatino praktikus slėpti tokius veiksmus ir taikyti mažiau akivaizdžias manipuliacijas veiklos pagrindu. Jos yra siejamos su vadovų priimamais verslo valdymo sprendimais, kurie nukrypsta nuo kasdienės įmonės praktikos ir daro tiesioginę įtaką pinigų srautams. Tuo laikotarpiu manipuliacijos kaupiniais vis dar taikomos intensyviai, o manipuliacijų veiklos pagrindu skaičius sparčiai auga. Tolesnė apskaitos teorijų raida, audito praktikos tobulinimas ir apskaitos politikos keitimas, pereinant prie TFAS, ženkliai sumažino manipuliacijų kaupimo pagrindu skaičių. Vietoje jų įsivyravo manipuliacinės apskaitos veiklos pagrindu taikymas. Tokias manipuliacijas gana sudėtinga atriboti nuo valdymo sprendimų ir jos yra sunkiai aptinkamos audito metu.

Literatūra

- Achleitner, A.K.; Günther, N.; Kaserer, C.; Siciliano, G., 2014. Real earnings management and accrual-based earnings management in family firms. *European Accounting Review*. 23(3), 431–461. <https://doi.org/10.1080/09638180.2014.895620>.
- Agrawal, A.; Cooper, T., 2017. Corporate governance consequences of accounting scandals: Evidence from top management, CFO and auditor turnover. *Quarterly Journal of Finance*. 7(01), 1650014. <https://doi.org/10.1142/S2010139216500142>.
- Ali, B.; Kamardin, H., 2018. Real earnings management: a review of literature and future research. *Asian Journal of Finance & Accounting*. 10(1), 440–456. <https://doi.org/10.5296/ajfa.v10i1.13282>.
- Amat, O.; Gowthorpe, C., 2004. Creative accounting: nature, incidence and ethical issues. *UPF Working Paper*. 749. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.563364>.
- Bachtijeva, D., 2020. Kūrybinės apskaitos ir pelno valdymo problematika apskaitos teorijų raidos kontekste. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 22, 1–32. <https://doi.org/10.15388/batp.2020.28>.
- Bachtijeva, D., 2021. Manipuliacijų apskaitos informacija prielaidos, rūšys ir taikymo būdai. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 23, 1–15. <https://doi.org/10.15388/batp.2021.33>.
- Bachtijeva, D., 2022. Apskaitos manipuliacijų (pelno valdymo ir kūrybinės apskaitos) terminijos problematikos sprendimas. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 25. <https://doi.org/10.15388/batp.2022.43>.
- Bachtijeva, D., 2023. Įmonių socialinės atsakomybės įtaka manipuliacinės apskaitos taikymui. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas <https://doi.org/10.15388/vu.thesis.492>.
- Bachtijeva, D.; Tamulevičienė, D., 2022. Comparing earnings management and creative accounting. A general review. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*. 46(2), 115–135. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.8812>.
- Bachtijeva, D.; Tamulevičienė, D.; Tvaronavičienė, M., (2023). Do socially responsible companies use earnings management more rarely and (or) less aggressively? Evidence from Lithuania. *Journal of International Studies*. 16(4), 9–26. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2023/16-4/1>.

- Balaciu, D.; Bogdan, V.; Vladu, A.B., 2009. A brief review of creative accounting literature and its consequences in practice. *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*. 11(1), 170. Prieiga per <<https://www.academia.edu/download/36601205/16.pdf>>.
- Beneish, M.D., 2001. Earnings management: A perspective. *Managerial Finance*. 27(12), 3–17. Prieiga per <<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/03074350110767411/full/pdf>>.
- Bhasin, M.L., 2016. Accounting manipulations in corporate financial reports: study of an Asian market. *International Journal of Management Sciences and Business Research*. 5(11), 22–45. Prieiga per: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2880410>.
- Blaylock, B.; Gaertner, F.; Shevlin, T., 2015. The association between book–tax conformity and earnings management. *Review of Accounting Studies*. 20, 141–172. <https://doi.org/10.1007/s11142-014-9291-x>.
- Boland, L.A.; Gordon, I.M., 1992. Criticizing positive accounting theory. *Contemporary Accounting Research*. 9(1), 142–170. Prieiga per <https://www.researchgate.net/profile/Lawrence-Boland-2/publication/229886037_Criticizing_positive_accounting_theory/links/5e9a21db92851c2f52aa66f7/Criticizing-positive-accounting-theory.pdf>.
- Cheung, C.S.; Krinsky, I., 1994. Information asymmetry and the underpricing of initial public offerings: Further empirical evidence. *Journal of Business Finance & Accounting*. 21(5), 739–747. Prieiga per <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-5957.1994.tb00346.x>>.
- Choi, A.; Choi, J.H.; Sohn, B.C., 2018. The joint effect of audit quality and legal regimes on the use of real earnings management: International evidence. *Contemporary Accounting Research*. 35(4), 2225–2257. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12370>.
- Cohen, D.A.; Zarowin, P., 2010. Accrual–based and real earnings management activities around seasoned equity offerings. *Journal of Accounting and Economics*. 50(1), 2–19. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2010.01.002>.
- Das, S.; Shroff, P.K., 2002. Fourth quarter reversals in earnings changes and earnings management. *SSNR*. 1–54. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.308441>.
- Dechow, P.M.; Skinner, D.J., 2000. Earnings management: reconciling the views of accounting academics, practitioners, and regulators. *Accounting Horizons*. 14(2), 235–250. Prieiga per: <<https://www.academia.edu/download/79011389/a8f31458e3692be458ccdb8b8cb98faca7ec.pdf>>.
- Degeorge, F.; Patel, J.; Zeckhauser, R., 1999. Earnings management to exceed thresholds. *The Journal of Business*. 72(1), 1–33. Prieiga per <<https://www.jstor.org/stable/pdf/10.1086/209601.pdf>>.
- Dichev, I.D.; Skinner, D.J., 2002. Large–sample evidence on the debt covenant hypothesis. *Journal of Accounting Research*. 40(4), 1091–1123. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.00083>.
- Durana, P.; Ginevicius, R.; Urbanski, M.; Podhorska, I.; Tumpach, M., 2021. Parallels and differences in earnings management of the Visegrad Four and the Baltics. *Journal of Competitiveness*. 13(3), 39. <https://doi.org/10.7441/joc.2021.03.03>.
- El Diri, M., 2016. Earnings management, management compensation, managerial ability and market competition. *Leeds: The University of Leeds*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.31478.42566>.
- Enomoto, M.; Kimura, F.; Yamaguchi, T., 2015. Accrual–based and real earnings management: An international comparison for investor protection. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*. 11(3), 183–198. <https://doi.org/10.1016/j.jcae.2015.07.001>.
- Ewert, R.; Wagenhofer, A., 2005. Economic effects of tightening accounting standards to restrict earnings management. *The Accounting Review*. 80(4), 1101–1124. Prieiga per: <<https://www.jstor.org/stable/4093118>>.
- Ferentinou, A.C.; Anagnostopoulou, S.C., 2016. Accrual–based and real earnings management before and after IFRS adoption: the case of Greece. *Journal of Applied Accounting Research*. 17(1), 2–23. <https://doi.org/10.1108/JAAR-01-2014-0009>.
- Francis, B.; Hasan, I.; Li, L., 2016. Evidence for the existence of downward real–activity earnings management. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*. 31(2), 212–248. <https://doi.org/10.1177/0148558X15582086>.

- Ghazali, A.W.; Shafie, N.A.; Sanusi, Z.M., 2015. Earnings management: An analysis of opportunistic behaviour, monitoring mechanism and financial distress. *Procedia Economics and Finance*. 28, 190–201. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01100-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01100-4).
- Giroux, G., 2008. What went wrong? Accounting fraud and lessons from the recent scandals. *Social research*. 1205–1238. Prieiga per <<https://www.jstor.org/stable/pdf/40972113.pdf>>.
- Grant, R.M.; Visconti, M., 2006. The strategic background to corporate accounting scandals. *Long range planning*. 39(4), 361–383. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2006.09.003>.
- Grigorjeva, J.; Lace, N. (2008). Evaluation of impact of financial result plausibility of Baltic state companies on equity performance. *Economics and Management*. 13, 115–120. Prieiga per <<https://ortus.rtu.lv/science/en/publications/5264>>.
- Gunny, K.A., 2010. The relation between earnings management using real activities manipulation and future performance: Evidence from meeting earnings benchmarks. *Contemporary accounting research*. 27(3), 855–888. Prieiga per: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1911-3846.2010.01029.x>>.
- Gupta, C.M.; Kumar, D., 2020. Creative accounting a tool for financial crime: a review of the techniques and its effects. *Journal of Financial Crime*. 27(2), 397–411. <https://doi.org/10.1108/JFC-06-2019-0075>.
- Habib, A.; Ranasinghe, D.; Wu, J.Y.; Biswas, P.K.; Ahmad, F., 2022. Real earnings management: A review of the international literature. *Accounting & Finance*. 62(4), 4279–4344. <https://doi.org/10.1111/acfi.12968>.
- Healy, P.M., 1985. The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of accounting and economics*. 7(1–3), 85–107. Prieiga per <<https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/47541/effectsofbonussc00heal.pdf?seque>>.
- Healy, P.M.; Wahlen, J.M., 1999. A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*. 13(4), 365–383. <https://doi.org/10.2308/acch.1999.13.4.365>.
- Ho, L.C.J.; Liao, Q.; Taylor, M., 2015. Real and accrual-based earnings management in the pre-and post-IFRS periods: Evidence from China. *Journal of International Financial Management & Accounting*. 26(3), 294–335. Prieiga per <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jifm.12030>>.
- Iatridis, G.; Kadorinis, G., 2009. Earnings management and firm financial motives: A financial investigation of UK listed firms. *International Review of Financial Analysis*. 18(4), 164–173. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2009.06.001>.
- Ipino, E.; Parbonetti, A., 2017. Mandatory IFRS adoption: the trade-off between accrual-based and real earnings management. *Accounting and Business Research*. 47(1), 91–121. <https://doi.org/10.1080/00014788.2016.1238293>.
- Irwandi, S.A., 2014. The effect of real earnings management through operating cash flow approach on company performance. *The Indonesian Accounting Review*. 4(1), 43–52. Prieiga per <<https://journal.perbanas.ac.id/index.php/tiar/article/download/283/221>>.
- Jaggi, B.; Lee, P., 2002. Earnings management response to debt covenant violations and debt restructuring. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*. 17(4), 295–324. Prieiga per <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0148558X0201700402>>.
- Kabir, H., 2010. Positive accounting theory and science. *Journal of Centrum Cathedra*. 3(2), 136–149. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1027382>.
- Katutytė, S., 2021. Pelno valdymas Nasdaq Vilnius vertybinių popierių biržoje kotiruojamose įmonėse. Science & Studies of Accounting & Finance: Problems & Perspectives/Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos. 15(1). <https://doi.org/10.15544/ssaf.2021.04>.
- Lakis, V., 2011. Manipuliacijų finansinė informacija priežastys ir būdai. *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*. 9, 33–45. Prieiga per: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367189843025/J.04~2010~1367189843025.pdf>>.
- Li, Y., 2010. The case analysis of the scandal of Enron. *International Journal of Business and Management*. 5(10), 37. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v5n10p37>.

- Locke, J.; Lowe, A., 2008. Evidence and implications of multiple paradigms in accounting knowledge production. *European Accounting Review*. 17(1), 161–191. <https://doi.org/10.1080/09638180701819881>.
- Lyke, B.; Jickling, M., 2002. WorldCom: The accounting scandal. In *Congressional Research Service Report for Congress*. 29, 1–6. Prieiga per <https://www.everycrsreport.com/files/20020829_RS21253_e7ed921fa695fd4b8a0986316b6cd894a557e163.pdf>.
- Mačiutytė-Radickienė R.; Subačienė R., 2012. Manipuliavimo pajamomis ir sąnaudomis būdų analizė. *Įžvalgos*. 1 (7). Utena: UAB „Utenos indra“.
- Mackevičius, J.; Savickas, V., 2015. Manipuliacinės kūrybinės apskaitos anatomija ir jos informacijos naudojimas. *Informacijos mokslai*. 71, 124–134. <https://doi.org/10.15388/Im.2015.71.8337>.
- Makhaiel, N.; Sherer, M., 2017. In the name of others: an investigation of earnings management motives in Egypt. *Journal of Accounting in Emerging Economies*. 7(1), 61–89. <https://doi.org/10.1108/JAEE-12-2013-0059>.
- Mohanram, P.S., 2003. How to manage earnings management. *Accounting World*. 10(1), 1–12. Prieiga per <https://www.researchgate.net/profile/Partha-Mohanram/publication/251563109_HOW_TO_MANAGE_EARNINGS_MANAGEMENT1/links/556f38b808aefcb861dd52f1/HOW-TO-MANAGE-EARNINGS-MANAGEMENT1.pdf>.
- Mouck, T., 1992. The rhetoric of science and the rhetoric of revolt in the "story" of positive accounting theory. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 5(4), 0–0. <https://doi.org/10.1108/09513579210019512>.
- Naser, A.; Natarajan, P., 2018. Effectiveness of earnings management control mechanisms in India: A diagnostic study using structural equation modelling. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*. 5(12), 63–81 Prieiga per: <https://www.academia.edu/download/82347753/SSRN_id3806429.pdf>.
- Nia, M.S.; Huang, C.C.; Abidin, Z.Z., 2015. A review of motives and techniques and their consequences in earnings management. *Malaysian Accounting Review*. 14(2), 1–28. Prieiga per <<https://mar.uitm.edu.my/images/Vol-14-2/01.pdf>>.
- Ofori, A.O.A.; Gabriel, K.; Owusu, N.A.; Kudjo, E.N.W., 2019. Financial accounting theories effects on accounting practice. *International Journal of Recent Scientific Research*. 10(12). <https://doi.org/10.24327/ijrsr.2019.1012.4962>.
- Petrack, J.A.; Scherer, R.F., 2003. The Enron scandal and the neglect of management integrity capacity. *American Journal of Business*. 18(1), 37–50. <https://doi.org/10.1108/19355181200300003>.
- Petruk, O.M.; Legenchuk, S.F.; Koroliuk, N.M., 2013. Development of accounting theory in English-speaking countries: On the way to multi-paradigmatic discipline. *Облік і фінанси*. 3, 48–56. Prieiga per <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Oif_apk_2013_3_7.pdf>.
- Poradova, M., 2021. Analysis of motives behind the usage of earnings management in practice under the conditions of global economy. In *SHS Web of Conferences*, 92, EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219202054>.
- Rahman, M.M.; Moniruzzaman, M.; Sharif, M.J., 2013. Techniques, motives and controls of earnings management. *International Journal of Information Technology and Business Management*, 11(1), 22–34. Prieiga per <<https://www.semanticscholar.org/paper/Techniques%2C-Motives-and-Controls-of-Earnings-Rahman-Moniruzzaman/350d2fc2de705aae746c9460f102e7980933313f>>.
- Reitenga, A.L.; Tearney, M.G., 2003. Mandatory CEO retirements, discretionary accruals, and corporate governance mechanisms. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*. 18(2), 255–280. Prieiga per <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0148558X0301800205>>.
- Remenarić, B.; Kenfelja, I.; Mijoč, I., 2018. Creative accounting—motives, techniques and possibilities of prevention. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*. 31(1), 193–199. Prieiga per <<https://hrcak.srce.hr/file/297319>>.
- Rudžionienė, K., 2012. *Finansinės apskaitos teorijos*. Monografija. Vilniaus universitetas.

- Ruiz, C.V., 2016. Literature review of earnings management: Who, why, when, how and what for? *Finish Business Review*. 1–13. Prieiga per <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:jamk-issn-2341-9938-12>>.
- Sohn, B.C., 2016. The effect of accounting comparability on the accrual-based and real earnings management. *Journal of Accounting and Public Policy*. 35(5), 513–539. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2016.06.003>.
- Srivastava, A., 2019. Improving the measures of real earnings management. *Review of Accounting Studies*. 24(4), 1277–1316. <https://doi.org/10.1007/s11142-019-09505-z>.
- Strakova, L., 2021. Motives and techniques of earnings management used in a global environment. In *SHS Web of Conferences*, 92, EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219202060>.
- Sundvik, D., 2017. Book-tax conformity and earnings management in response to tax rate cuts. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. 28, 31–42. <https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2016.12.003>.
- Susanto, Y.K., 2017. Accrual earnings management, real earnings management, firm value. *International Journal of Business, Economics and Law*. 14(1), 1–6. Prieiga per <<https://www.ijbel.com/wp-content/uploads/2018/01/ACC-2.pdf>>.
- Sweeney, A.P., 1994. Debt-covenant violations and managers' accounting responses. *Journal of accounting and Economics*. 17(3), 281–308. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(94\)90030-2](https://doi.org/10.1016/0165-4101(94)90030-2).
- Verbruggen, S.; Christaens, J.; Milis, K., 2008. Earnings management: a literature review. *HUB Research paper*. 14, 1–28. Prieiga per <https://www.researchgate.net/profile/Gary-Taylor-11/publication/228259362_Review_of_Real_Earnings_Management_Literature/links/00b49526b07656eaec000000/Review-of-Real-Earnings-Management-Literature.pdf?_sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail>.
- Walker, M., 2013. How far can we trust earnings numbers? What research tells us about earnings management. *Accounting and Business Research*, 43(4), 445–481. <https://doi.org/10.1080/00014788.2013.785823>.
- Watts, R.L., Zimmerman, J.L., 1986. *Positive Accounting Theory*. Englewood cliffs, New Jersey, Prentice-Hall.
- Yaping, N., 2005. The theoretical framework of earnings management. *Canadian Social Science*. 1(3), 32–38. Prieiga per <<https://core.ac.uk/download/pdf/236294005.pdf>>.
- Zang, A.Y., 2012. Evidence on the trade-off between real activities manipulation and accrual-based earnings management. *The Accounting Review*. 87(2), 675–703. <https://doi.org/10.2308/accr-10196>.

Viltė Cibutavičiūtė: Vilniaus universiteto apskaitos ir audito programos bakalaurantė. Institucijos adresas: Saulėtekio al. 22, LT-10225, Vilnius.

Viltė Cibutavičiūtė: Bachelor's degree student in Accounting and Audit program at Vilnius University. Institutional address: Saulėtekio al. 22, LT-10225, Vilnius.

Diana Bachtijeva: socialinių mokslų daktarė, asistentė. Vilniaus universitetas, apskaitos ir audito katedra. Mokslinių interesų sritys –pelno valdymas, manipuliacinė apskaita, įmonių socialinė atsakomybė, įmonės veiklos vertinimas. Institucijos adresas: Saulėtekio al. 22, LT-10225, Vilnius.

Diana Bachtijeva: PhD of social sciences, assistant at Department of Accounting and Audit, Vilnius University. Research interests include profit management, manipulative accounting, corporate social responsibility, and business performance evaluation. Institutional address: Saulėtekio av. 22, LT-10225, Vilnius.